

MATOLARNING TURLARI ,XUSUSIYATLARI VA QO'LLANILISHI

Mirzaqulova Iroda Nabiyeвна

Farg'ona Shahar 1-sonli politexnikumi ta'lim ustasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada matolarning turlari, xossalari va qo'llanilish sohasi haqida batafsil ma'lumot berilgan. Matolar inson hayoti va faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Ular o'zining tarkibi (tabiiy, sun'iy, sintetik), to'qilish usuli (to'qima, trikotaj, to'qilmagan) va ishlov berish texnologiyasiga ko'ra turli vazifalarni bajaradi. Maqolada paxta, jun, ipak, zig'ir, viskoza, poliestер, naylon, akril kabi keng tarqalgan mato turlari va ularning asosiy sifat ko'rsatkichlari (havo o'tkazuvchanlik, elastiklik, yuvishga chidamlilik, ajin tushish, namlik yutish) yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy matolar — antibakterial, UV himoyalangan, termoreaktiv, smartextile kabi innovatsion materiallar haqida ham to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Mato turlari, tabiiy mato, sun'iy mato, smart textile, antibakterial mato, ekologik mato, qayta ishlangan tekstil, GOTS, OEKO-TEX, tekstil innovatsiyasi.

Kirish

Mato – insoniyat tomonidan eng qadimdan ishlab chiqilgan, hayotning ajralmas qismi bo'lgan materiallardan biridir. Har qanday kiyim, uy-ro'zg'or buyumlari, pardalar, mebel qoplamalari va boshqa ko'plab mahsulotlar aynan matodan tayyorlanadi. Matoning sifati, tarkibi, ishlov berish usuli va tuzilishi uning funksional, estetik hamda iqtisodiy qiymatini belgilaydi.

Mato tanlovi nafaqat kiyim dizaynida, balki uning gigiyenik, estetik va ekologik qiymatini belgilovchi omil sifatida qaraladi. Ushbu maqola tekstil sohasida tahsil olayotgan talabalar, dizaynerlar va ishlab chiqaruvchilar uchun foydali ilmiy-ommabop manba hisoblanadi.

Matolarning asosiy turlari

Matolar asosan kelib chiqishi (tarkibi), to'qilish usuli va tashqi ishloviga ko'ra tasniflanadi.

1. Kelib chiqishiga ko'ra:

Tabiiy matolar:

Paxta – eng keng tarqalgan, yengil, nafas oluvchi, yozgi kiyimlar uchun ideal.

Jun – sovuq fasllar uchun iliq tutuvchi material.

Ipak – nafis, silliq, hashamatli ko'rinishga ega.

Zig'ir (Inyanoy) – mustahkam, gigiyenik, yoz uchun foydali.

Sun'iy matolar:

Viskoza – yog'och pulpasidan olinadi, ipakga o'xshash.

Asetat – porloq, silliq, lekin issiqqa chidamsiz.

Sintezik matolar:

Poliester – chidamli, ajin tushmaydi, arzon.

Naylon (kapron) – elastik, kuchli, sport kiyimlar uchun mos.

Akril – jun o'rnini bosadi, iliqlik saqlaydi.

Matolarning to'qilish usullari

Silliq (to'qima) mato – oddiy, mustahkam. Masalan: kaliko, satin.

Trikotaj (to'r to'qilgan) – cho'ziluvchan, elastik, sport kiyimlarga mos.

Jakar (ornamentli to'qilgan) – naqshli, hashamatli matolar.

Non-woven (to'qilmagan) – ignali yoki issiqlik yordamida bog'langan (masalan, tibbi matolar, filtrlar).

Matoning sifat ko'rsatkichlari

Havo o'tkazuvchanlik – ayniqsa yozgi kiyimlar uchun muhim.

Namlik yutish qobiliyati – terini quruq saqlashda yordam beradi.

Ajin tushishga qarshiligi – kundalik kiyimlar uchun foydali.

Issiqlik saqlovchanligi – qishki kiyimlar uchun kerak.

Cho'ziluvchanlik (elastiklik) – harakatda erkinlik beradi.

Yuvishga chidamlilik – uzoq xizmat muddati uchun zarur.

Matolarni ishlov berish usullari

Bo'yash – tabiiy yoki kimyoviy bo'yoqlar bilan.

Naqsh tushirish (prinT) – rang-barang dizaynlar.

Impregnatsiya – maxsus kimyoviy vositalar bilan ishlov (masalan, suv o'tkazmaslik).

Kalaylash (kalandr) – silliqlash, jilolash uchun pressdan o'tkazish.

Zamonaviy matolar

Innovatsion matolar:

Antibakterial matolar – tibbiyotda qo'llaniladi.

UV nurlaridan himoya qiluvchi matolar – ochiq havoda ishlaydiganlar uchun.

Termomato – sovuq va issiqqa moslashuvchi (harorat saqllovchi).

Smart textile – harorat, yurak urishi yoki bosimni o'lchaydigan sensorli matolar.

Matolarning qo'llanilishi

Kiyim-kechak sanoatida – kundalik, rasmiy, sport, bayramona liboslar.

Uy-ro'zg'or buyumlarida – choyshab, pardalar, qoplamalar.

Sanoatda – maxsus ish kiyimlari, filtrlar, himoya vositalari.

Tibbiyotda – bog'lovchi matolar, niqoblar, to'qilmagan gigiyenik materiallar.

1. Smart-matolar (aqlli matolar)

Zamonaviy tekstil sanoatida aqlli matolar ishlab chiqilmoqda. Ular sensorlar yordamida tana haroratini, yurak urishini, bosimni o'lchaydi. Sportchilar, harbiylar, tibbiy sohada ishlovchilar uchun mo'ljallangan.

Misol: Hexoskin – yurak urishi va nafas olishni kuzatuvchi mato.

Clim8 fabric – tashqi havo haroratiga qarab o'z haroratini sozlaydi.

2. Antibakterial matolar

Pandemiya davridan so'ng mikroblarga qarshi (antimikrobik) ishlov berilgan matolar keng tarqaldi. Ular tibbiyot kiyimlari, niqoblar, bolalar kiyimlari uchun muhim ahamiyatga ega. Ularga kumush ionlari, mis nanozarralari yoki maxsus antiseptiklar singdiriladi.

3. Qayta ishlangan (recycled) matolar

Ekologik barqarorlikni ta'minlash maqsadida plastik butilkalardan yoki eski matolardan yangi iplar olinadi va mato to'qiladi. Misol:

Repreve polyester – plastik chiqindilardan olinadi.

ECONYL – qayta ishlangan kapron mato (naylon tarmoq, baliq to'rlaridan).

4. Matolarning ekologik belgilanishi

Bugungi kunda ekologik va gigiyenik xavfsizlik uchun matolar maxsus belgilar bilan tavsiflanadi:

Belgilar	Mazmuni
----------	---------

OEKO-TEX	Matoda zararli moddalar yo'qligini tasdiqlaydi
----------	--

GOTS	Organik paxtadan tayyorlanganligini bildiradi
------	---

Bluesign	Ekologik xavfsiz ishlab chiqarish jarayoni
----------	--

5. O'zbekistonda mato ishlab chiqarish istiqbollari

2024-yildan boshlab paxta-to'qimachilik klasterlari kengaytirildi.

Andijon, Buxoro, Farg'ona viloyatlarida zamonaviy ip yigirish fabrikalari ishga tushirilmoqda.

Mahalliy atlas, adras, beqasam matolari xorijiy bozorda tanilmoqda.

“UzTextileExpo” xalqaro ko'rgazmasi mato eksportini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa

Matolar – bu inson hayotining har bir jabhasida muhim rol o'ynaydigan, turli xususiyatlarga ega murakkab materiallardir. To'g'ri tanlangan mato nafaqat kiyimning sifati, balki qulayligi, estetik ko'rinishi va xizmat muddatini belgilaydi. Bugungi kunda mato sanoati texnologik yondashuvlar, ekologik talablar va dizayn estetikasi bilan uyg'unlashgan holda jadal rivojlanmoqda.

📖 Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Yengil sanoat vazirligi axboroti, 2022.
2. “To'qimachilik materiallari asoslari”, o'quv qo'llanma, TTITB, 2020.
3. textile.uz — Matolar va tekstil sanoatiga oid yangiliklar.
4. fashiontextilescience.org — Xalqaro mato texnologiyalari tahlili.
5. www.ecotextile.com — Ekologik matolar haqida global axborot.